

واکاوی ارزش‌های دیجیتال از منظر فقه و حقوق

زهرا خورسندی کوچصفهانی^۱
مرتضی چیتسازیان^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۱/۱۶ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۳/۲۵

چکیده

ارزش‌های دیجیتال به دلیل پیچیدگی‌های متعدد و شبهات فراوانی که پیرامون آن‌ها مطرح است نیازمند بررسی دقیق هستند. در این مقاله سعی شده که در وهله اول به شرح و تبیین دقیق ارزش‌های دیجیتال پرداخته شود تا غبار شبهات از هویت حقیقی این ارزش‌ها زدوده گردد؛ و در ادامه مسیر پژوهش، جایگاه این ارزش‌ها در فقه اسلامی و حقوق ایران مورد بررسی قرار گرفته است. براساس نتایج به دست آمده، ارزش‌های دیجیتال، نوعی از پول، در فضای مجازی هستند که در بستر شبکه اینترنت به وجود آمده و دارای ماهیت پولی اند. و از منظر فقهی مال محسوب شده و از جمله عیون به شمار می‌روند. در نگاه اول، ارزش‌های دیجیتال بسسیار پیچیده و مبهم به نظر می‌رسند؛ اما در واقع ماهیت ساده‌ای دارند که در کنار معایب، مزایا و نظرات مختلف مطرح شده پیرامون آن‌ها، در سراسر جهان، حقیقت وجودی ایشان، مفقود شده است. با توجه به معایب و ابهاماتی که در مورد آن‌ها مطرح گردیده، ارزش‌های دیجیتال تا مرتفع شدن ابهاماتشان، از تایید شرعی بهره‌مند نخواهند شد. در این پژوهش، برای فهم دقیق موضوع و توسعه مفهوم این ارزش‌ها جهت تبیین دقیق‌تر فقهی و حقوقی، از روش تحقیق بنیادی و مطالعه موردی استفاده شده است. و در نهایت راهکارهای بسیار موثری برای استفاده از ارزش‌های دیجیتال، بیان شده، که این راهکارها، می‌توانند، میزان قابل توجهی از معایب آن‌ها را برطرف نمایند.

واژگان کلیدی: ارز دیجیتال، بیت کوین، پول، عین، مال، فقه مقارن.

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

z.t.khorsandi@gmail.com

^۲ استادیار گروه فقه و مبانی حقوق، دانشگاه شهید مطهری، تهران، ایران. (نویسنده مسئول): Morteza.chitsazian@yahoo.com

طرح مسئله

حدود دو دهه از زمان پیدایش ارزشهای دیجیتال می‌گذرد؛ ارزشهای دیجیتال یا پول فضای مجازی، یک نظام مالی جدید را به وجود آورده و مورد توجه بسیاری از کشورهای جهان واقع شده‌اند؛ و تحقیقات گسترده‌ای پیرامون آن‌ها در حال انجام است. در ابتدا فقط یک ارز دیجیتال به نام بیت کوین^۱ وجود داشت؛ اما رفته رفته ارزشهای دیگری همچون ریبیل^۲، اتریوم^۳، آیوتا^۴، دش^۵ و نمونه‌های بسیار زیادی از این قبیل، در دنیای ارز دیجیتال متولد شده و همچنان در حال تولید اند. اما تاکنون، برای این ارزها، تعیین تکلیف دقیقی صورت نگرفته و هر کشور یا حکومتی در ارتباط با این موضوع، نظراتی را بیان کرده اند، که معمولاً یا صرفاً ممانعت این ارزها را شامل می‌شوند و یا با سهل انگاری به تایید آن‌ها پرداخته‌اند؛ و عملاً، حد وسطی در این میان وجود ندارد. شاید بتوان علت این موضوع را به عدم شناخت حقیقی و قانون گذاری صحیح در این مورد، مرتبط دانست. قانون گذاری صحیح در مورد ارز دیجیتال، می‌تواند منجر به استفاده صحیح از این ارزها شده و از خطرات و ضررهای احتمالی آن‌ها بکاهد.

برای سنجش این ارزها باید هویت حقیقی آن‌ها را مورد بررسی قرار داد. یکی از راه‌های موثر برای حصول نتیجه دقیق‌تر در این مورد، این است که معیارهای ارز دیجیتال را بررسی کنیم و سپس معیارهای پولی و ارزی را بسنجیم. این کار به ما کمک می‌کند تا در صورت وجود همانندی و مطابقت این موارد، به تعریف دقیق تری از ارز دیجیتال دست یابیم.

به نظر می‌رسد که بازار بورس و ارز دیجیتال، ارتباط چندانی با یکدیگر ندارند، چراکه به وسیله اوراق بهادار، نمی‌توان کالایی مانند یک ماشین یا یک کتاب خرید؛ اما ارز دیجیتال، این امکان را فراهم کرده است و این تفاوت بنیادین، باعث می‌شود که برای سنجش حقیقت ارز دیجیتال، استفاده از مبحث بورس، کارآمدی لازم را نداشته باشد.

در این مقاله به واکاوی ماهیت ارز دیجیتال از منظر اقتصادی و فقهی پرداخته شده و سپس با استفاده از معیارهای فقهی، بحث حرمت و یا حلیت استفاده از آن‌ها، بررسی گردیده؛ و در پایان، راهکارهای مناسبی برای گره‌گشایی از این مبحث پیچیده، عنوان شده است.

¹ Bitcoin

² Ripple

³ Ethereum

⁴ Iota

⁵ Dash

ارز دیجیتال و مفهوم بلاک چین^۱

کریپتوکارنسی^۲ یا ارز دیجیتال یک شیوه انتقال وجه الکترونیکی است که در آن، فرآیند تایید تراکنش‌ها و تشکیل واحدهای جدید، نیازمند به هیچ بانک یا نهاد مرکزی نبوده و محتاج تایید و امضای شخص ثالث نیستند. و همه تراکنش‌های صورت گرفته بدون نیاز به ارتباطات بانکی در یک «دفتر کل توزیع شده» به نام بلاک چین ثبت شده و رمزنگاری می‌شوند و با استفاده از فرآیند انتقال وجه به وسیله بلاک چین، می‌توان پرداخت‌ها را به صورت مستقیم و هم‌تا به هم‌تا انجام داد. مشهورترین ارز دیجیتال موجود بیت کوین، نام دارد، که در ادامه به آن خواهیم پرداخت. در دنیای امروز، بسیاری از فعالیت‌ها و امور روزمره توسط شرکت‌ها و نهادهایی انجام می‌شود که نقش واسطه‌گر را برعهده دارند. به طور مثال می‌توان به اپلیکیشن^۳ واتس‌آپ^۴ اشاره کرد. در این نرم افزار هنگامی که یک پیام برای فردی ارسال شود، پیام به صورت مستقیم به آن فرد نمی‌رسد بلکه در ابتدای امر، پیام به پایگاه‌های داده^۵ واتس‌آپ که نقش واسطه‌گری دارند، ارسال شده و پس از آن، پایگاه‌های داده واتس‌آپ، آن را به فرد مورد نظر ارسال می‌کنند. بلاک چین هم به نوعی یک پایگاه داده^۶ است و این پایگاه داده بر روی یک سرور^۷ خاص خاص قرار نگرفته؛ بلکه در میان همه کامپیوترهایی که به شبکه وصل شده باشند، توزیع می‌شود. و به همین علت است که بلاک چین شبکه توزیع شده نام گرفته است. (اخوان، ۱۳۹۶ش، ۴۴)

بهترین ارز دیجیتال موجود، بیت‌کوین نام دارد که توضیح مختصری در مورد آن، ارائه خواهد شد.

بیت کوین

۱. زنجیره بلوکی: Blockchain

۲. ارز رمز نگاری شده: cryptocurrency

۳. Application

۴. WhatsApp

۵. Data

۶. Database

۷. Server:

کامپیوتر سرویس دهنده که همیشه در حالت آماده به کار، روشن است و آماده دریافت درخواست از کامپیوتری دیگر و پاسخ به آن درخواست می‌باشد.

بیت کوین را می‌توان به نوعی پول دیجیتال و مجازی دانست که بر مبنای شبکه نظیر به نظیر (هم تا به هم تا^۱) شکل گرفته و ظاهراً چنین به نظر می‌رسد که یک نوع واحد پول جدید به شمار می‌رود که درون شبکه جهانی اینترنت متولد شده است. بیت کوین یک شبکه مجازی است که عملکردش بر پایه محاسبات ریاضی و سیستم قراردادی رمزگذاری شده شکل گرفته و در حال توسعه است. شبکه بیت کوین متولد شده در دنیای مجازی به صورت این‌سورس^۲، بوده و توسط مردم و برای خودشان ایجاد شده است.

بیت کوین پولی است با هویت دیجیتالی کامل در یک شبکه توافقی، که توانسته شیوه‌ای جدید در سیستم پرداخت را به وجود آورد. آن‌ها عملاً، اولین شبکه پرداخت بدون واسطه و تمرکز زدایی شده هستند و تمامی فعالیت‌های صورت گرفته درون آن توسط دارندگان و استخراج کنندگان انجام می‌شود و با هرگونه سلطه نهاد مرکزی و ناظر، در تضاد است. کاربران بیت کوین، معتقدند که بیت کوین فرق چندانی با پول نقد اینترنتی ندارد. بنابر این واضح است که بیت کوین یک پول مجازی صرف است که توسط هیچ بانک مرکزی یا هیچ حکومتی، اداره نمی‌شود. (جعفری، ۱۳۹۷ش، ۲)

ممکن است این پرسش به ذهن شما هم رسیده باشد که ارزش‌های دیجیتال استخراج شده در کجا ذخیره می‌شوند؟ آن‌ها در کامپیوتر استخراج کنندگان ذخیره شده و استخراج کنندگان می‌توانند با مراجعه به مراکز صرافی‌ها به فروش ارز دیجیتال خود اقدام نمایند و در مقابل آن دلار، یورو و یا سایر ارزها را دریافت کنند. به بیت کوین‌ها پول دیجیتالی یا پول اینترنتی نیز گفته می‌شود. با بیت کوین می‌توان خرید و فروش انجام داد، و این ویژگی می‌تواند مهر تاییدی بر هویت پولی ارزش‌های دیجیتال باشد. (اخوان، ۱۳۹۶ش، ۱۶)

چه کسی مخترع بیت کوین است؟

در مورد اختراع بیت کوین و مشخصات دقیق مخترعش اطلاعات کاملی در دست نیست. آنچه موجود است یک نام مستعار است که به واقع معلوم نیست که نام یک فرد است یا نام گروهی از

¹. Peer-to-peer:

شبکه نظیر به نظیر یا همتا به همتا، نام گونه‌ای از معماری شبکه‌های رایانه‌ای است. در این نوع شبکه، رایانه‌های ارائه‌کننده کار و رایانه‌های دریافت‌کننده کار، هر دو در یک سطح کار می‌کنند. به این مفهوم که هر رایانه، می‌تواند از اطلاعات رایانه دیگر، استفاده کرده یا به رایانه دیگر، اطلاعات، بفرستد. این نوع شبکه، ساده‌ترین و سریع‌ترین، روش شبکه سازی است.

². Open Source: متن باز. یعنی هرکسی که بخواهد، می‌تواند از روی آن یک نسخه کپی تهیه کند.

افراد. به هرحال تنها نام موجود از مخترع یا مخترعین بیت کوین نام مستعار «ساتوشی ناکاموتو»^۱ است. و هویت حقیقی این افراد، همچنان در حاله‌ای از ابهام باقی مانده است. ناشناس بودن مخترع بیت کوین، حائز اهمیت نیست؛ بلکه این اختراع اوست که مهم است. (میرغفوری، ۱۳۹۷ش، ۵-۴)

ماینینگ^۲

به فرآیند ساخت بیت کوین، استخراج گفته می‌شود. استخراج‌کنندگان بیت کوین، با استفاده از ابزارهای سخت‌افزاری تخصصی‌ای که در اختیار دارند، می‌توانند به کاربران، شبکه‌ای ایمن، اعطا کنند و در برابر این اقدام خود و فراهم کردن شبکه ایمن برای سایر کاربران، بیت کوین‌های جدید استخراج نمایند. با توضیح مختصری که بیان شد، معلوم است که بازار بیت کوین، عملاً یک کسب و کار رقابتی است. و همچنین، اگر به تعداد استخراج‌کنندگان افزوده شود، در نتیجه رقابت فشرده‌تر شده و درآمدزایی و سودآوری آن سخت‌تر خواهد شد. فرآیند استخراج، دارای هزینه است، و استخراج‌کنندگان را برآن می‌دارد که برای ادامه این رقابت، به دنبال راه‌هایی باشند که هزینه‌هایشان کاهش یابد. دیده شده که برخی از شرکت‌های بزرگ استخراج‌کننده بیت کوین، به دنبال کشورهایی هستند که مالیات کمتری دریافت کرده، یا هزینه انرژی و اینترنت در آن‌ها کمتر باشد. امروزه بیشتر استخراج‌ها توسط سخت‌افزارهای مناسب و نرم‌افزارهای مرتبط انجام می‌شود. (باغبان، ۱۳۹۸ش، ۶-۴)

تعداد بیت کوین‌های تولید شده، محدود است؛ به این معنا که هرچه بیت کوین بیشتر تولید شود، از تعداد بیت کوین باقی مانده برای تولید کاسته می‌شود؛ تا نهایتاً به عدد ۲۱ میلیون بیت کوین برسد و از آن پس دیگر بیت کوین تولید نخواهد شد. بیت کوین از این نظر، منحصر به فرد است. اما نباید از این نکته غافل شد که مشخص بودن تعداد کلیه بیت کوین‌ها، به هیچ عنوان منجر به افول یا ارزان شدن، نرخ آن‌ها نمی‌شود. بلکه برعکس، به افزایش ارزشمندی بیت کوین، می‌افزاید؛ و به احتمال بسیار زیاد ارزش حقیقی بیت کوین‌ها، پس از استخراج همه آنها معلوم خواهد گردید. عدد ۲۱ میلیون، هرگز یک محدودیت به شمار نمی‌آید چرا که بیت کوین‌ها

^۱. Satoshi Nakamoto

^۲. استخراج بیت کوین: Bitcoin Mining

می‌توانند با واحدهای کوچکتر از یک بیت کوبین مثلاً «بیت» شمارش شوند. (اخوان، ۱۳۹۶ش، ۲۵-۲۰)

روش‌های بدست آوردن بیت کوبین

۱- رایج‌ترین شیوه برای به دست آوردن بیت کوبین، استفاده از فعالیت‌های منجر به استخراج است، که اشاره به همان فرآیند پردازش تراکنش‌های بیت کوبین دارد. در این روش باید از کامپیوترها و سخت افزارهای قدرتمند ویژه‌ایی که برای این کار، از آنها استفاده می‌شود؛ بهره جست.

۲- خرید بیت کوبین از صرافی‌ها.

۳- تعدادی از وب سایت‌های مخرب، که وظیفه اصلی آنها، انجام فعالیت‌های بخت آزمایی است، بیت کوبین را به عنوان پاداش به مشتریان خود می‌دهند. (که این مورد به علت نامشروع بودن مسیر به دست آوردن بیت کوبین، کاملاً حرام است و جای بحث ندارد.)

۴- می‌توان با پذیرش بیت کوبین به عنوان وجه پرداختی در برابر کالا یا خدمات، بیت کوبین به دست آورد. (صمدی لرگانی، ۱۳۹۶ش، ۶-۴)

بررسی مفهوم مال

مال چیزی است که مورد توجه، میل و رغبت انسان قرار دارد و انسان می‌خواهد که آن را به ملکیت خود درآورد. کلمه مال از مصدر «میل» گرفته شده است. چرا که مال چیزی است که انسان به سوی آن متمایل می‌شود. (طباطبایی، ۱۳۷۴ش، ج ۲/ ۷۴)

مال شی‌ای است که به علت منافع واقعی یا اعتباری مورد رغبت عقلا بوده و در مقابل آن نقدینه یا چیزی دیگر می‌پردازند. مانند: غذا، لباس، کتاب و غیره. البته امکان دارد، چیزی با این ویژگی باشد اما به علت وفور و کثرتش از مالیت ساقط گردد. مانند آب در کنار رودخانه یا آب دریا، سنگ در کنار کوهستان و هوا که در همه نقاط در جریان است. به همین دلیل برخی از فقها برای خارج کردن این گونه امور، جهت بیان تعریفی جامع و مانع از مال، قید «تنافس» یعنی رقابت در راه به دست آوردن آن را در تعریف مال افزوده اند. مال به علت ویژگی‌های خاصی که دارد، از نظر عقلا دارای ارزش و اعتبار شده است. (گرچی، ۱۴۰۲ق، ج ۲/ ۳۱۱)

برای بحث و بررسی فقهی در مورد بیت کوبین به عنوان یکی از رمز ارزها باید دریابیم که این ارزها دارای مالیت هستند یا صرفاً یک توهمی از مالیت اند که در ذهن دارندگان آنها ایجاد شده است.

از منظر فقهی معمولاً مال با توجه به وجود آن در عالم خارج به سه قسم عین، منفعت و حق تقسیم می‌شود. (خمینی، ۱۴۱۵ق، ج ۱/۱۶) برخی معتقدند که بیت‌کوین یا ارزهای مجازی پول نیستند و به نوعی برای انتقال منفعت و خدمت در جامعه به منظور تسهیل در مبادلات و انتقال ارزش مورد استفاده قرار می‌گیرند و به همین دلیل برخی معتقدند که ارزهای دیجیتال، کالای سرمایه‌ای هستند. (میرزاخانی، ۱۳۹۷ش، ۳۰)

در مورد مالیت بیت‌کوین، با بررسی‌های صورت گرفته می‌توان گفت؛ اینکه ارزهای دیجیتال شکل خارجی و قابل لمس ندارند، دلیل بر این نیست که آن‌ها عین نبوده و منفعت باشند. برای این نظر لازم است مسئله را با ذکر مثالی تبیین کرد. در عقد اجاره، فرد مستاجر، مالک منفعت عین مستاجر می‌شود و می‌تواند از منافع آن استفاده کند. یعنی اگر مستاجر یک واحد آپارتمان را اجاره کند، فقط می‌تواند از منفعت آن که حق سکنی است استفاده نماید، بدین ترتیب نمی‌تواند دیوارهای خانه را تخریب کند و یک اتاق به اتاق‌های خانه بیفزاید، چون صرفاً مالک منفعت است و منفعت خانه همان حق سکنی است. پس روشن است که منفعت چیزی است که نمی‌توانیم عین آن را با چشم ببینیم یا در دست گرفته و آن را لمس کنیم. اما در مورد ارزهای دیجیتال، این منفعت نیست که دارندگان ارزهای دیجیتال از آن استفاده می‌کنند، چرا که آن‌ها می‌توانند این ارزها را بخرند، استخراج کنند، بفروشند و حتی با اختیار خود نابود کنند. پس صرف این نکته، که ارزهای دیجیتال قابل دیدن با چشم یا قابل لمس نیستند دلیل بر این نیست که آن‌ها را منفعت قلمداد کنیم. به نظر اینجانب ارزهای دیجیتال مال هستند و از جمله عیون به شمار می‌روند؛ اما جنس این عین به نحوی است که توسط داده‌های کامپیوتری ایجاد شده است و ماهیتی متفاوت از اسکناس و سکه‌های فلزی دارد. ارزهای دیجیتال در کیف پول‌های دیجیتال ذخیره شده و پس از استخراج، به حساب فرد منتقل می‌شوند. ارزهای دیجیتال منفعت نیستند بلکه عین هستند.

و مثال دیگر اینکه، وقتی یک فرد دارای حساب بانکی باشد و سیستم پیامکی بانک را برای تلفن همراه خود فعال کرده باشد، پس از هر تراکنش که با کارت بانکی‌اش انجام می‌دهد، پیامی از جانب بانک برای وی مبنی بر تراکنش انجام شده ارسال می‌شود و به طور مثال، فرد متوجه می‌شود که مبلغ ۳۰ هزار تومان از حساب وی کسر شده و مانده حساب او ۳۵۰ هزار تومان است. حال که فرد این ۳۵۰۰۰۰ تومان را از طریق پیامک مشاهده کرد، برای او در عالم واقع ۳۵۰۰۰۰ تومان پول عینی و حقیقی وجود دارد. در مورد ارزهای دیجیتال هم به همین شکل عمل

می‌شود، و آن اعداد و ارقام که در کیف پول‌های دیجیتال به ثبت می‌رسند در واقع دارایی عینی افراد هستند بنابراین ارزش‌های دیجیتال منفعت نیستند.

از نظر برخی از فقهای امامیه، منظور از کلمه «عین» چیزی است که در مقابل «دین» و «منفعت» به کار می‌رود و در عالم واقع تحقق پیدا می‌کند. و برخی دیگر نیز معتقدند، «عین» عبارت است از عین معین و خارجی. و برخی گفته‌اند: «عین» چیزی است که اگر در عالم خارج به وجود آید به صورت یک جسم سه بعدی (دارای طول، عرض و ارتفاع) نمایان می‌گردد.

اگر بخواهیم مفهوم اول را در نظر بگیریم که البته به مبحث مطروحه پیش رو، تناسب بیشتری دارد؛ به این نتیجه می‌رسیم، که ارزش‌های دیجیتال عین بوده و منفعت تلقی نمی‌شوند. چرا که ارزش‌های دیجیتال امری انتزاعی یا خیالی و جزء توهمات نیستند؛ بلکه جایگاه ظهور آن‌ها فضای مجازی است. فضای مجازی بخش حقیقی و بسیار مهم زندگی امروز بشر است. پس نمی‌توانیم قائل به انتزاعی بودن آن باشیم. و شاید بتوان گفت علت نام گذاری آن به مجازی، تنها ندیدن بخشی از فرایندهای موجود در آن است. و قرار گرفتن مجازی در برابر حقیقی به معنای غیر واقعی بودن آن نیست، بلکه فضای مجازی یک فضای حقیقی است. به نظر می‌رسد که در بحث ارزش‌های دیجیتال آن عینی مد نظر است که در برابر منفعت قرار دارد. چرا که عین در برابر دین از موضوع بحث خارج است. و با توجه به اینکه ارزش‌های دیجیتال مانند سکه‌های طلا و نقره، دارای ارزش ذاتی نیستند؛ تازمانی هویت مالی خواهند داشت که دارای ارزش باشند، و هرگاه چار سقوط ارزش شوند، بدیهی است که از مالیت ساقط خواند شد.

تعریف فقهی پول

در علم فقه، ثمن یا پول، چیزی است که به عنوان بهای کالا و خدمات قرار می‌گیرد. برخی از فقهای امامیه برای تعریف بیع صرف، ثمن را چنین بیان کردند: علامه حلی فرموده‌اند: صرف یعنی بیع ثمن با ثمن. و ثمن همان طلا و نقره است؛ و محقق اردبیلی گفته‌اند: بیع صرف، بیع ثمن با ثمن است و ثمن اعم است از طلا و نقره مسکوک و غیر مسکوک. (کوچکی گلفزانی، ۱۳۹۷ش، ۳)

تقسیم بندی پول از منظر شهید صدر(ره)

۱- پول تمام عیار معدنی طلا و نقره، که این پول همان طلا و نقره مسکوک بود و ارزش ذاتی داشت.

۲- پول‌های کاغذی نیابتی: این پول‌ها رسید طلای ذخیره شده بودند و افراد به جای معامله با خود طلا و نقره، به وسیله رسید آن‌ها، به خرید و فروش کالا و خدمات می‌پرداختند.

۳- پول‌های کاغذی با تعهد بازپرداخت:

شهید صدر(ره) این پول را به دو صورت بیان کرده اند:

الف) در نوع اول، منبع صادر کننده این پول‌ها (برگه‌ها) متعهد می‌شود که ارزش طلای آن‌ها را پرداخت کند؛ در صورتی که طلا، متعلق به آن منبع متعهد، نیست؛ بلکه ارزش و اعتبار، به جهت معتبر بودن آن منبع متعهد و عادت به وفای عهدش، نشأت گرفته است.

ب) در نوع دوم، منبع صادرکننده این پول‌ها متعهد می‌شود که ارزش طلای آن برگه‌ها را بپردازد و در این نوع، خود صادر کننده، متعهد است که، راساً طلا را بپردازد؛ به نحوی که مشغول‌الذمه است و اینطور به نظر می‌رسد که این برگه‌ها حکم وثیقه را برای بدهی منبع صادر کننده دارند. و این برگه‌ها خودشان فاقد ارزش ذاتی هستند.

۴- پول‌های کاغذی معاف از پرداخت ارزش طلای مکتوب بر آن‌ها: این برگه‌ها هیچ گونه پشتوانه طلا و نقره ندارند و با اعتبار بخشی نهادهای نظارتی کشورها، معتبر شده اند. ارزش این پول‌ها برخلاف موارد قبلی، به طلای ذخیره شده در برابر آن‌ها، بستگی ندارد، بلکه ارزش آن‌ها به علت رفع نیازی است که همراه خود دارند.

و مردم عملاً دیگر هیچ توجهی به قابلیت تبدیل شدن این اسکناس‌ها به طلا ندارند، و آن چیزی که برایشان مهم است؛ این است که بتوانند به وسیله آن پول، نیازهایشان را برطرف سازند. (کوچکی گلفزانی، ۱۳۹۷ش، ۵)

می‌توان گفت که بهترین تعریفی که در مورد پول بیان شده این است که: پول صرفاً ارزش مبادله‌ای محض دارد. مالیت، منشاء و پشتوانه آن همان اعتباری است که به آن داده می‌شود، بنابر این «پول، مال اعتباری است». (سبحانی، ۱۳۹۴ش، ۱۱۴)

برخی از پژوهشگران معتقدند که، ارزهای دیجیتال، توانسته اند ویژگی‌های سه گانه پول (واسطه مبادله، ذخیره ارزش و واحد حساب) را تحقق بخشند، بنابر این، حمل عنوان پول، بر ارزهای دیجیتال به نوعی سهل‌گیری در بیان این تعبیر است. (میزراخانی، ۱۳۹۷ش، ۸۰)

با توجه به توضیحات بیان شده پیرامون پول و ماهیت فقهی و اقتصادی آن، که به جز سکه‌های طلا و نقره که خود آن‌ها و در ذات خودشان برای مردم ارزش ذاتی داشتند، مابقی اشکال پول به خودی خود هدف نبودند، بلکه قدرت خرید آن‌ها بود که اهمیت داشت، و هرچه

که به سمت آینده پیش رویم، با گسترش حجم مبادلات، در میان افراد، در جای جای جهان، نیاز به یک سیستمی داریم، که بتوان در کمترین زمان، بیشترین حجم پول را منتقل کرد. بنابراین ارزهای دیجیتال می‌توانند آینده پول را بسازند و ادامه این روند تکاملی را بیمایند. ارزهای دیجیتال، مالیت دارند و پول هستند.

اگر بیت‌کوین را با پول‌های دارای پشتوانه مقایسه کنیم، ممکن است چنسن به نظر برسد، که ارزهای دیجیتال نیز بدون پشتوانه‌اند و تنها جمعی از مردم به آن اعتبار داده‌اند، پس هیچ عقل سلیم و هیچ بنای عقلایی در این اعتبار بخشی وجود ندارد. بنابراین ارزهای دیجیتال پول تلقی نمی‌شوند ولی این قیاس، دارای یک اشکال اساسی است و آن این است که در مورد اعتبار بخشی این دو نوع پول (پول‌های رایج امروزی و ارزهای دیجیتال) اساساً با یکدیگر قابل مقایسه نیستند. به این دلیل که در مورد پول‌های رایج امروزی، حاکمیت کشورها هر یک برای کشورشان بنا را بر این نهاده‌اند که پول ملی خود را تولید (چاپ) کنند و به آن اعتبار قانونی بخشند، اما رمز ارزها اولاً و بالذات به منظور حاکمیت زدایی و تمرکز زدایی طراحی شده‌اند.

تعریف اقتصادی پول

در تعریف اقتصادی پول، پول واحدی برای اندازه گیری تولید اقتصادی و نیز واحدی برای ذخیره ارزش اقتصادی عنوان شده است. پول رایج می‌بایست پنج ویژگی داشته باشد:

- ۱- مورد قبول عموم باشد.
 - ۲- بادوام باشد.
 - ۳- استفاده از آن، آسان بوده و قابل تقسیم باشد.
 - ۴- دارای ارزش ثابت باشد.
 - ۵- تولید آن محدود باشد.» (کوچکی گلفزانی، ۱۳۹۷، ش، ۳)
- به طور کلی اقتصاددانان سه کاربرد اصلی برای پول را مطرح کردند:
- ۱- واسطه‌ای برای تبادلات: بیت‌کوین در حال حاضر توسط ده‌ها هزار کسب و کار پذیرفته شده و می‌توان از آن به عنوان یک واسطه ارزی استفاده کرد.
 - ۲- واحد حساب: قیمت‌ها بر حسب پول سنجیده می‌شود، اینکه بتوانیم بگوییم قیمت یک کیلو طلا، برنج یا گوشت یک بیت‌کوین است جای بحث دارد. چرا که این مسئله ارتباط مستقیمی با پذیرش مردم و دولت نسبت به ارز دیجیتال دارد. ناگفته نماند که سال‌ها قبل فردی با استفاده از بیت‌کوین یک پیتزا برای خود خرید.

۳- ذخیره ارزش: از دیرباز، انسان‌ها بخشی از درآمدشان را برای آینده خود ذخیره می‌کردند تا بتوانند از این طریق تضمینی برای معاش خود در زمان‌های بعد را فراهم کرده باشند. و آنها می‌دانستند که پول یا کالایی که ذخیره می‌کنند دارای ارزشی است که با گذر زمان ارزش آن حفظ خواهد شد. دربرخی از نقاط جهان که بیت‌کوین شناخته شده است بسیاری از مردم جهان، برای حفظ ارزش دارایی خود، بیت‌کوین می‌خرند یا از آن به عنوان سرمایه‌گذاری استفاده می‌کنند. اما یک اشکال بر بیت‌کوین وارد است و آن اینکه نوسانات قیمت زیادی که برای آن رخ می‌دهد، بیت‌کوین را بیشتر به یک سرمایه‌گذاری ریسک‌پذیر شبیه کرده تا این که محلی برای ذخیره ارزش باشد. با این وجود، از مزایای سرمایه‌گذاری در بیت‌کوین می‌توان به نقدشوندگی سریع، در دسترس بودن و امنیت بالای آن اشاره کرد. (کیوانلو شهرستانکی، ۱۳۹۷ش، ۵-۶)

همچنین بیان شده است که ویژگی‌های سه گانه پول (واسطه تبادل، واحد حساب و واحد ذخیره ارزش) در مورد ارزهای دیجیتال به طور کامل تحقق نیافته است.

کاملاً واضح است که ویژگی اول در رمز ارزها وجود دارد و در حال حاضر مبادلات بسیار زیادی توسط آن‌ها در حال انجام است. و در مورد ویژگی دوم نیز، باید گفت که دلیل بسیاری از دارندگان رمز ارزها ذخیره ارزش است؛ و به این وسیله، به نوعی پس‌انداز و سرمایه‌گذاری می‌کنند تا ارزش دارایی شان بدین وسیله حفظ شود. و اما در مورد ویژگی سوم، هر چند که ارزهای دیجیتال، مثلاً بیت‌کوین با واحد پولی دلار قیمت‌گذاری می‌شوند، یعنی مثلاً در تاریخ ۲۹ آبان ماه ۱۳۹۸، قیمت هر بیت‌کوین برابر با ۸۲۱۴۵۷ دلار، معادل ۹۸ میلیون و ۲۱۳ هزار ۶۵۳ تومان بوده است. اما علت آن است که این ارزها هنوز به طور کامل مورد شناخت واقع نشده‌اند و اگر این اتفاق صورت پذیرد و با گذشت زمان و یا افزایش چرخه فعالیت ارزهای دیجیتال، شاهد آن خواهیم بود که مثلاً ارزش یک آپارتمان مسکونی معادل ۲۰ بیت‌کوین باشد. و این مسئله تغییری در ماهیت رمز ارزها ایجاد نمی‌کند.

علت اینکه هنوز برای فهم ارزش بیت‌کوین می‌گوییم هر بیت‌کوین به طور مثال ۹۲ میلیون تومان یا مثلاً هشت هزار دلار است، این است که هنوز کثرت استعمال در مورد بیت‌کوین یا سایر ارزهای دیجیتال اتفاق نیفتاده است.

در حال حاضر کسی نمی‌گوید هزار تومان چقدر می‌ارزد! چرا که در اثر استعمال زیاد هزار تومانی‌ها برای خرید، به محض شنیدن این سوال، در ذهن افراد، چیزهایی که با هزار تومان

می‌توانند بخزند تداعی می‌شود و به این شکل متوجه می‌شوند که هر هزار تومان چه مقدار می‌ارزد.

در مورد ارزهای دیجیتال هم اگر این کثرت استعمال رخ دهد، دیگر این ارزها با سایر پول‌ها یا ارزها مانند: پوند، دلار، ریال و غیره بررسی نمی‌شوند. و مثلاً اگر کسی بگوید یک بیت‌کوین چقدر می‌ارزد؟ فرد متوجه می‌شود که n مقدار ارزش این پول است.

ارزهای دیجیتال کاملاً پول هستند و حتی اگر زمانی از بین رفته و یا شکست بخورند، بازهم، تاثیری در پول بودنشان نخواهد گذاشت و آن‌ها پول از بین رفته نام خواهند گرفت.

با توجه به تعاریف فقهی و اقتصادی پول و توضیحات مطرح شده پیرامون آن، ارزهای دیجیتال از لحاظ ماهیت، حتماً پول هستند و نمی‌توان آن‌ها را صرفاً، دارای دیجیتال قلمداد کرد، چراکه کارکردهای گسترده تری نسبت به دارایی دارند. و دارایی تعریفی اعم از پول است، و پول را نیز شامل می‌شود. توانایی خرید و فروش، ابزار معامله بودن، حفظ و ذخیره ارزش و واحد حساب بودن، همگی از جمله ویژگی‌هایی هستند که به ماهیت پولی ارزهای دیجیتال تصریح می‌کنند.

مزایای ارز دیجیتال

۱. ساختار ارز دیجیتال با تورم در تضاد است.
۲. آزادی در انجام عملیات پرداخت و گسترش زمینه‌های دسترسی بین‌المللی.
۳. افزایش سرعت انتقالات بین‌المللی و فرامرزی.
۴. عدم توانایی دولت‌ها در مصادره و بلوکه کردن.
۵. شفافیت عملکرد و امکان رهگیری.
۶. کاهش قدرت تحریم دلار آمریکا علیه اقتصاد ایران.
۷. ارزهای دیجیتال، پیمان‌های پولی دو و چندجانبه را سهولت بخشیده و می‌توان با استفاده از سازوکار آن‌ها، ارزهای ملی و منطقه‌ای ایجاد کرد.
۸. فراهم نمودن بستر جهانی شدن کسب و کارهای داخلی و کمک به افزایش صادرات غیر نفتی.
۹. به هیچ عنوان نمی‌توان ارزهای دیجیتال را جعل کرد. (نوری، ۱۳۹۷، ش، ۱۸-۱۵)

معایب ارز دیجیتال

۱. با ظهور هر ارز دیجیتال جدیدتر و یا بهتر، ارز دیجیتال پیشین در معرض نابودی قرار می‌گیرد.
۲. قیمت ارزهای دیجیتال، ثبات ندارد.
۳. امکان انجام سفته بازی در معاملات بیت کوین.
۴. قوانین و مقررات مدون در ارتباط با ارز دیجیتال وجود ندارد.
۵. هویت حقیقی فرستنده و گیرنده در نظام مالی ارز دیجیتال، نامعلوم است.
۶. در صورت فوت دارنده ارز دیجیتال، ارزهای او به ورثه منتقل نمی‌شود.
۷. در صورتی که وجه به صورت اشتباهی منتقل شود، به هیچ وجه امکان بازگشت آن، وجود ندارد.
۸. تامین مالی گروه‌های تروریستی و معاند
۹. عدم آگاهی کافی عموم مردم درمورد ارزهای دیجیتال
۱۰. نوسانات و شکنندگی بالای قیمت ارزهای دیجیتال
۱۱. نادیده گرفتن بانک مرکزی و نهادهای مالی واسط (نوری، ۱۳۹۷ش، ۲۷-۱۹)

سنجش فقهی ارزهای دیجیتال

برای ارزیابی فقهی ارزهای دیجیتال، می‌توان به روش‌های مختلفی مراجعه کرد، اما نگاه اساسی و شناخت مبنای تحقیق، و انجام پژوهش، با استفاده از شاخصه‌های اصلی، بهترین روش برای تبیین یک موضوع است. اکنون برای تعیین تکلیف مکلفین اعم از مکلفینی که حاکمیت حکومت اسلامی را در دست دارند و کسانی که مقلد به شمار می‌روند؛ برای بررسی فقهی ارزهای دیجیتال باید آن‌ها را از دو منظر بررسی کرد. یکی از دیدگاه فقه فردی و دیگری از منظر فقه حکومتی.

ارز دیجیتال را بر اساس فقه فردی مورد بررسی قرار می‌دهیم تا تکلیف مقلدین را مشخص کنیم. به این معنا که اگر فردی از افراد جامعه اسلامی، بخواهد، از ارزهای دیجیتال، استفاده کرده و یا به انجام فعالیت‌های مرتبط با آن بپردازد، حکم شرعی این کار او، به چه صورت خواهد بود؟ با عنایت به استفتائاتی که از مراجع عظام تقلید صورت گرفته است؛ اکثریت آنها ارزهای دیجیتال و استفاده از آن را خالی از اشکال ندانسته و حلال، تلقی نمی‌کنند.

و اما در نگاه فقه حکومتی، به جمیع مکلفین و اعضای تشکیل دهنده جامعه اسلامی، نگاه می‌شود. و تصمیم‌گیری‌ها مبتنی بر مفاسد و مصالحی که متوجه همه افراد است، خواهد بود. حاکمیت حکومت اسلامی، موظف است برای مکلفین در موضوعات مختلف، حکم کلی و قاعده‌ای یکسان را بیان کند. در این دیدگاه، فقیه که حاکم حکومت اسلامی است، می‌نگرد که در مورد ارزش‌های دیجیتال، چه ضررها و چه سودهایی، وجود دارد؛ و این سود و ضرر را با توجه به شرایط کشور و ملت خود می‌سنجد، و یک حکم کلی برای این موضوع، صادر می‌کند. (عندلیب، ۱۳۹۶، ش ۲)

دلایل مخالفت برخی پژوهشگران با ارزش دیجیتال

عده‌ای از پژوهشگران معتقدند که بنای عقلایی در مورد ارزش‌های دیجیتال وجود ندارد و معاملات مبتنی بر ارزش‌های مجازی از عقلاء سر نمی‌زند. پس گفته می‌شود که فاقد مالیت هستند. چنانچه طبق گفته این دسته از پژوهشگران، ارزش‌های دیجیتال را فاقد مالیت قلمداد کنیم، با معایب فقهی زیر مواجه می‌شویم:

- ۱- عدم مالیت ثمن
- ۲- اکل مال به باطل
- ۳- سفهی بودن معامله
- ۴- غرری بودن معامله. (میرزاخانی، ۱۳۹۷، ش ۸۰)

در پاسخ به نظرات مطرح شده در بحث مالیت فقهی ارزش‌های دیجیتال، باید بیان کرد که هر چند ارزش‌های مجازی مورد استفاده کل انسان‌ها نیستند و در هر جای دنیا فقط بخشی از جامعه از آن استفاده می‌کنند و علیرغم اینکه ارزش‌های دیجیتال در حال حاضر دارای معایب غیر قابل انکاری هستند، اما طی مطالعات انجام شده، ارزش‌های دیجیتال یک نوآوری بسیار سودمند برای آینده اقتصاد جهان هستند و اگر معایبی در اجرای آن‌ها وجود دارد، یا سوءاستفاده‌هایی از مزایای آن‌ها رخ داده است، به هیچ وجه نمی‌تواند دلیلی منطقی مبنی بر عدم وجود منفعت عقلایی برای این پدیده ارزشمند باشد. و اگر در این زمینه کاستی‌ها و تهدیداتی وجود دارد، ما به عنوان یک جامعه مسلمان می‌بایست ارزش مجازی اسلامی تولید کنیم و برای تسهیل مبادلات با سایر کشورها از آن استفاده نماییم.

و هم چنین نمی‌توان عنوان کرد که به دلیل عدم منفعت عقلایی که از جانب برخی افراد مطرح شده، حکم به عدم مالیت این ارزها داد. این ارزها با عملکرد واضح خود و ویژگی‌هایی که دارند، مال محسوب می‌شوند. اما ممکن است بنابر سایر دلایل فقهی، استخراج و استفاده از آن‌ها را همراه با اشکال بدانیم. اما ارزهای دیجیتال، به خودی خود دارای مالیت هستند.

در مورد بحث غرری بودن معاملات بیت‌کوین باید گفت که، بیت‌کوین و سایر رمز ارزها هنوز، به تکامل نهایی نرسیده‌اند. و بیت‌کوین‌ها همچنان، در مرحله استخراج هستند. با توجه به توضیحاتی که در قسمت تعریف بیت‌کوین بیان شد، قیمت آن‌ها، زمانی به واقعیت نزدیک می‌شود که تمام ۲۱ میلیون بیت‌کوین موجود استخراج شده باشد و پس از آن به جریان بیفتد. همچنین بیت‌کوین‌ها ناشناخته و غیر شفاف نیستند و پروتکل بیت‌کوین از ابتدا تا انتهای چرخه تولید و توزیع کاملاً شفاف و واضح است. و در ضمن، افراد در حال حاضر، به چند صورت می‌توانند بیت‌کوین بدست آورند؛ یا از طریق استخراج و یا از طریق خرید و فروش بیت‌کوین از صرافی‌های مربوطه و یا از طریق سایر روش‌ها. علت نوسانات قیمت ارزهای دیجیتال، مقایسه آن‌ها با دلار است، چراکه نوسانات قیمت دلار در ایران بیشتر از سایر کشورها است. اما اگر نوسانات و افت و خیز شدید قیمت بیت‌کوین در سراسر جهان اتفاق افتد به صراحت می‌توان به غرری بودن استفاده یا هرگونه معامله با بیت‌کوین اذعان کرد. ارزهای دیجیتال، دارای مالیت هستند؛ بنابراین، معامله آنها سفهی نبوده و اکل مال به باطل نیستند.

تطبیق ارزهای دیجیتال بر قواعد فقهی:

قاعده احترام

مطابق قاعده فقهی احترام، مال، جان و عمل مسلمانان، محترم است و چنانچه کسی به آنها تجاوز کرده و حرمت مسلمانان را بشکند، مرتکب حرام شده است. همچنین هیچ کسی اجازه ندارد، بدون اذن و رضایت صاحب مال، در آن، تصرف کند؛ و در این صورت ملزم به پرداخت اجرت المثل و یا در صورتی که منجر به تلف شود، موظف به جبران خسارت است.

بر اساس قاعده احترام و حرمت تزییع اموال مسلمین، اگر ارزهای دیجیتال وارد چرخه اقتصاد جامعه مسلمانان شوند؛ در بخشی از جامعه اسلامی میزان تولید پول، افزایش پیدا می‌کند؛ این در حالی است که، در جانب دیگر جامعه، از وجود چنین پولی، خبری نیست. ورود نامتوازن این پول می‌تواند موجب تزییع حقوق بخشی از جامعه مسلمین، شود؛ و به همین علت است که با عنوان حرمت رو به رو خواهد بود. (صمدی لرگانی، ۱۳۹۶ش، ۱۱)

بنابراین، می‌توان استفاده از ارزشهای دیجیتال را در صورت تضييع اموال مردم، حرام دانست و از طریق این اعلام حرمت، جلوی تضييع اموال مسلمین را گرفت؛ و از اموال آنان در برابر تهدیدات محافظت کرد.

قاعده حفظ نظام

قاعده حفظ نظام از مباحث مطرح شده نوین، توسط فقهای معاصر است. و از قواعد اصطیادی به شمار می‌رود. و در این تعریف، منظور از حفظ نظام، ایستادگی و مبارزه با هر عملی است که می‌تواند، یک دستی، هماهنگی، توازن، و پیوستگی جامعه نظام مند اسلامی را به خطر بیندازد. ناگفته نماند که مفاد این قاعده در مواردی معتبر است، که حفظ نظام نوع مردم و حیات اجتماعی آن‌ها مطرح باشد و شامل نظامات کوچکی که اگر مختل شوند، اختلالی در نظام جامعه اسلامی وارد نمی‌کنند؛ نخواهد بود. (جمالزاده، ۱۳۹۶ش، ۴)

اگر ارزشهای دیجیتال وجهه مثبتی برای جامعه نداشته باشند، و حتی باعث خروج ارز از کشور شوند، به جرأت می‌توان گفت که این ارزشها، موجب اختلال نظام اسلامی می‌شوند؛ در نتیجه، می‌بایست استفاده از آن‌ها، ممنوع اعلام شود. اما به نظر می‌رسد که مشکلات پول‌های مجازی، مانند پولشویی، مشکلات امنیتی، تسهیل جرایم اینترنتی و سایر مواردی که بیان شد، همگی از مسائلی هستند که به وسیله پول‌های رایج امروزی نیز مشاهده می‌شود و در نظام مالی فعلی کشورها نیز رواج دارد؛ اما پول‌های مجازی به علت سرعت عمل و پروتکل رمزنگاری شده‌ای که دارند، موجب تسریع و سهولت ارتکاب این جرائم، می‌شوند. بنابراین، چنانچه بتوان راه کار مناسبی برای کنترل دارندگان ارزشهای مجازی طراحی کرد، می‌توان گفت که ارزشهای دیجیتال موجب اختلال در نظام اسلامی نمی‌شوند، و حتی بالاتر از آن، شاید با استفاده از خاصیت دور زدن تحریم‌ها به وسیله این ارزشها، برای برون رفت اقتصاد کشور از تحریم‌های فعلی، بتوانیم این ارزشها را ابزاری برای حفظ نظام اسلامی در برابر تحریم‌های ظالمانه قلمداد کنیم.

قاعده اتلاف

از کلمه اتلاف، در معنای نابودی به کار گرفته شده است. و مطابق قاعده «من اتلف مال الغیر فهو له ضامن» هر کس مال دیگری را تلف کند، ضامن است. اتلاف را می‌توان بر دو قسم، تقسیم کرد: اتلاف حقیقی و اتلاف حکمی.

اگر فردی، مال شخص دیگر را از بین برده و یا نابود کند، فعل او «اتلاف حقیقی» نام دارد. مثلاً حیوان فرد را تلف کند، پارچه‌اش را بسوزاند، منزلش را ویران کند و امثالهم. ولی در «اتلاف حکمی» نفس مال، نابود نمی‌شود، بلکه در این نوع اتلاف، در عین باقی بودن اصل مال، آن شیء مورد نظر از درجه مالیت ساقط شده و دیگر ارزشی ندارد. مانند این که شخصی یخ و برف متعلق به دیگری را در فصل تابستان در مکانی مخفی کند و در زمستان آن را به صاحبش برگرداند. در اینصورت، هرچند که عین یخ و برف نابود نشده، اما آن یخ و برف در فصل تابستان، ارزشمند بود، نه در فصل زمستان، چرا که در فصل زمستان، دیگر کسی نیاز به خریدن یخ ندارد. در اینجا اتلاف حقیقی رخ نداده است؛ بلکه فعل فرد خطاکار، در حکم اتلاف می‌باشد؛ بنابر این، اتلاف در اینجا، حکمی است. (یزدی، ۱۴۰۶ق، ۱۱۵-۱۱۱)

همچنین ماده ۳۲۸ قانون مدنی می‌گوید: [هرکس مال غیر را تلف کند ضامن آن است و باید مثل یا قیمت آن را بدهد. اعم از اینکه، از روی عمد تلف کرده باشد یا بدون عمد؛ و اعم از اینکه عین باشد یا منفعت، و اگر آن را ناقص یا معیوب کند، ضامن نقص قیمت آن مال است] در مورد مبحث ارزش‌های دیجیتال، باید بیان کنیم که می‌توانند منجر به اتلاف مال و سرمایه مسلمانان شوند. هرچند که اتلاف آنها حقیقی نبوده و حکمی باشد. پس روشن است که حاکم جامعه اسلامی می‌تواند با تمسک به قاعده اتلاف، مانع جریان یافتن ارزش دیجیتال در میان مسلمانان شود. چراکه کاستی‌های ارزش‌های دیجیتال به راحتی، می‌توانند موجب اتلاف اموال مسلمانان باشند. (صمدی لرگانی، ۱۳۹۶ش، ۱۱)

قاعده لاضرر (در مورد غرری بودن معاملات بیت‌کوین در تیتراژ دلایل مخالفت برخی پژوهشگران با ارزش دیجیتال توضیح داده شده)

همانند سایر قواعد فقهی با استناد به قاعده لاضرر می‌توان به ممانعت از ارزش‌های دیجیتال پرداخت، ارزش‌های دیجیتال به دلیل کمبودهایی که هنوز برطرف نشده، می‌توانند، موجب ضرر رساندن به مسلمانان شوند. قاعده لاضرر، عملاً مبنای اصلی بسیاری از قواعد فقهی‌ای که تاکنون مطرح کردیم را، تشکیل می‌دهد.

به بیان ساده: مطابق قاعده لاضرر، هرگونه ضرر رساندن، ضمان آور است و کسی که ضرر را وارد کرده، ضامن جبران خسارت ضرری است که به ضرر دیده وارد کرده است. و یکی از محکم‌ترین ادله قاعده «لاضرر ولا ضرار فی الاسلام» بناء عقلا است. (یزدی، ۱۴۰۶ق، ۱۵۱، ۱۵۴، ۱۵۶)

بر اساس این قاعده، هرگونه فعالیتی، پیرامون ارزش‌های دیجیتال، ممنوع هستند. هرچند که قاعده دیگری به نام قاعده تسلیط، وجود دارد و مطابق آن، افراد بر دارایی هایشان تسلط دارند و می‌توانند در مال خود، دخل و تصرف کنند. پس، ارزش‌های دیجیتال یا هر مال دیگری با توجه به قاعده تسلیط، قابل بهره برداری اند. اما در اینجا قاعده لاضرر، ورود کرده و دامنه قاعده تسلیط را مضیق می‌کند. چرا که ارزش‌های دیجیتال دارای معایبی هستند که به وضوح می‌توان ضرر رسان بودن آنها را مشاهده کرد و این چنین است که قاعده لاضرر بر تسلیط پیشی می‌گیرد. (صمدی لرگانی، ۱۳۹۶ش، ۱۱)

قاعده نفی سبیل

آیه مشهوری که برای قاعده نفی سبیل به آن استناد می‌شود، آیه شریفه ۱۴۱ سوره مبارکه نساء است:

((لَنْ يَجْزَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا))

«و خداوند هرگز بر (زبان) مومنان برای کافران راه (تسلطی) قرار نداده است»

بنابراین قاعده، در تشریح، دین مبین اسلام، هیچگونه حکمی که موجبات تسلط کفار بر مسلمانان و مومنان را فراهم آورد؛ وجود ندارد. این حکم به صورت کلی و عام است و همه موارد را شامل می‌شود. (مصباح، ۱۳۹۷ش، ۴)

در ۴ بهمن سال ۱۳۹۶ پایگاه خبری - تحلیلی مشرق نیوز، خبری را منتشر کرد و طی آن خبر به افشای پشت پرده وابستگی بیت کوین به سازمان سیا^۱ پرداخت. (Mashreghnews.ir/افشای خبر درباره بیت کوین، مشرق نیوز)

اما هنوز هیچ کس از جانب کشورهای انگلیس و آمریکا این خبر را تایید نکرده است. و در صورتی که صحت این ماجرا معلوم گردد؛ بنا بر قاعده دفع خطر محتمل، موظف به ممانعت از ارزش‌های دیجیتال هستیم. طبق قاعده دفع خطر محتمل که از قواعد عقلی است، اگر در مورد مسئله‌ای احتمال خطر بدهیم، از نظر عقلی دفع آن خطر محتمل واجب است.

قاعده عدالت

در مباحث فقهی، عدالت زیر بنای بسیاری از احکام شرعی است. و رعایت عدالت مالی و

۱. آژانس اطلاعات مرکزی (CIA=Central Intelligence Agency)

اجتماعی و توزیع عادلانه ثروت، از الزامات اقتصاد مبتنی بر اسلام است. یکی از دلایلی که می‌تواند منجر به عدم پذیرش بیت‌کوین یا سایر ارزهای دیجیتال شود؛ برهم زدن توازن اجتماعی و توزیع ناعادلانه ثروت، توسط این ارزها است. (قزل بیگلو، ۱۳۹۸ش، ۱۳)

البته بعید به نظر می‌رسد ارزهای دیجیتال زمینه را برای توزیع ناعادلانه ثروت فراهم کرده باشند. باتوجه به روش‌های بدست آوردن ارزهای دیجیتال که مفصلاً ذکر شد؛ افراد کم درآمد نیز می‌توانند از طریق برخی روش‌های یاد شده، ارزهای دیجیتال را به دست آورند. و حتی می‌توانند یک درصد از یک بیت‌کوین را خریداری کنند، بر این اساس هر فرد با هر میزان بهره مالی که دارد می‌تواند از ارزهای دیجیتال استفاده نماید.

ربا و ارزهای دیجیتال

ربا در لغت به معنی افزونی است. و در اصطلاح فقهی، هرگاه معامله بر شیئی انجام شود و در آن شرط زیادی شده باشد و یا در قرض، این شرط را لحاظ کنند، ربا نام دارد. ربا بر دو نوع است، ربای قرضی و ربای معاملی. (مطهری، ۱۳۸۱ش، ۳۰-۲۸)

ربای معاملی در معامله نقدین، یعنی درهم در برابر درهم یا دینار در برابر دینار تحقق پیدا می‌کند یا در اجناس غیرنقدین. هرگونه معامله دو شیء هم جنس، مثل گندم با گندم باید به میزان مساوی انجام شود مثلاً ۱ کیلوبرنج دقیقاً باید با ۱ کیلو برنج مورد معامله واقع شود؛ حتی اگر ۱ گرم زیادی در وزن آنها باشد، این معامله ربوی می‌شود. به چنین ربایی، ربای معاملی می‌گویند. (همان)

ربای قرضی به این شکل صورت می‌گیرد که فردی به فرد دیگر، چیری را قرض می‌دهد و قرض دهنده برای قرض گیرنده شرط می‌گذارد که هنگام بازگرداندن چیزی که قرض گرفته، باید مقداری را بیشتر از آنچه گرفته بود بدهد. مثلاً اگر یک میلیون پول را قرض داده باشد، شرط می‌کند که مقترض، مبلغ یک میلیون و دویست هزار تومان بازگرداند. (قزل بیگلو، ۱۳۹۸ش، ۱۳)

با توجه به مطالب فوق و تعاریفی که از ارزهای مجازی به طور کامل مطرح شده به جرأت می‌توان گفت که ربا به هیچ وجه در ماهیت ارزهای مجازی جایگاهی ندارد و اگر ربا در آن رخ دهد، به واسطه فعالیت افراد نابخرد است که از ارزهای مجازی در راه نامشروع استفاده می‌کنند. همانطور که این افراد رفتاری مشابه با پول‌های رایج را دارند.

مفهوم مال از دیدگاه علمای اهل سنت

مطابق دیدگاه برخی از علمای اهل سنت، عنوان مال، صرفاً بر آن دسته از اشیاء که عینی بوده و قابل لمس باشند، صدق می‌کند. و در مقابل، دسته‌ای دیگر بر این باورند که هرچه انسان به آن میل و اشتیاق داشته و ارزشمند تلقی گردد، مال است؛ خواه فیزیکی باشد و یا غیر فیزیکی و در این میان تفاوتی بین ملموس و غیرملموس، عینی و غیر عینی، وجود ندارد. علمای معاصر اهل سنت، بیان کرده‌اند که حقوق و مزایا که از جمله مسائل غیر فیزیکی هستند؛ در صورتی که ارزشمند باشند، می‌توان به آن‌ها، عنوان مال را نسبت داد. آنها معتقدند که قابلیت تملک و توانایی تصرف، از ملزومات مال است و هر شیء ارزشمند، موظف است که از عهده این دو صفت برآید. ملاک عرفی برای این دسته از علماء، قابل تمسک بوده و اگر عرف به چیزی عنوان مال بدهد، از نظر فقه اهل سنت، مال تلقی می‌گردد. و برای تعریف پول، گفته‌اند: هر چیزی که، واسطه تبادل، واحد حساب و ذخیره ارزش باشد، پول محسوب می‌شود. این تعریف فقهای معاصر اهل سنت شباهت بسیاری با تعریف اقتصادی پول دارد. (محمدابوبکر، ۱۳۹۷ش، ۱۳)

دیدگاه فقهای اهل سنت در مورد ارزشهای دیجیتال

به طور کلی دو دیدگاه در مورد ارزشهای دیجیتال نزد علمای اهل سنت وجود دارد:

۱- گروه نخست ارزشهای دیجیتال را حرام معرفی کرده‌اند:

(الف) بیت کوین‌ها در موارد بسیار زیادی، در راستای فعالیت‌های غیرقانونی استفاده می‌شوند، و همین امر موجب می‌شود که اکثر دارندگان بیت کوین، در جهت مقاصد غیرقانونی و خلاف شرع از بیت‌کوین استفاده کنند، تا از این طریق بتوانند؛ خود را، از قانون کشور، مقامات قضایی و پیگرد قانونی، پنهان نمایند.

(ب) بیت‌کوین غیر ملموس بوده و فقط از طریق اینترنت قابل استفاده است.

(ج) بیت‌کوین بستر امنی را، برای اقداماتی چون، پولشویی و کلاهبرداری فراهم می‌کند.

(د) بیت‌کوین یک رمز تمرکز زدایی شده است؛ و هیچ نهاد مرکزی ای، بر سیستم نظارت نمی‌کند. و امکان کنترل بانک‌های مرکزی و نظارت دولت‌ها بر ارزشهای دیجیتال، وجود ندارد.

همچنین، نهاد مذهبی دولت ترکیه، بیت‌کوین و تمام ارزشهای دیجیتال را خلاف شرع معرفی

کردند.

برخی از علمای اهل سنت کشور امارات متحد عربی، گفته‌اند که پول یا ارز بودن هر چیزی حتی اگر، پوست حیوان یا چرم باشد، به شرطی صحیح است که دولت آن را تایید کرده باشد. مطابق این دیدگاه، آن چیزی که در قلمرو امور مالی است، در صورتی که دولت، آن را تایید کند، از نظر شرعی نیز صحیح خواهد بود.

۲- گروه دوم معتقدند که ارزشهای دیجیتال، مالیت دارند و استفاده از آن‌ها بلا مانع است:

یک قاعده فقهی مشهور که توسط فقها بیان شده است؛ که می‌گوید:

«الاصل فی المعاملات الاباحه»

«در معاملات اصل بر مباح بودن است»

یعنی، در معاملات تجاری، اصل را بر مباح بودن می‌گذاریم. و همه چیز جایز است تا زمانی که موردی خلاف شریعت را، در ارتباط با آن بیابیم.

با توجه به این اصل، هر چیزی که ویژگی‌های زیر را داشته باشد، پول تلقی می‌شود:

۱- در میان عموم مردم جامعه، به عنوان یک چیز ارزشمند تلقی شود.

۲- توسط همه یا جمع قابل توجهی از مردم به عنوان وسیله تبادل پذیرفته شود.

۳- وسیله‌ای برای سنجش ارزش باشد.

۴- به عنوان واحد حساب عمل کند. (محمدابوبکر، ۱۳۹۷ش، ۱۳)

نتیجه و پیشنهادات:

با توجه به مطالعات صورت گرفته، نحوه پیدایش و استخراج ارزشهای دیجیتال از نظر شرعی با هیچ مانعی روبه رو نبوده و ناشناس بودن مخترع این تکنولوژی، منتج به عدم مشروعیت این ارزشها نمی‌شود.

در مورد اتلاف انرژی که توسط دستگاه‌های استخراج کننده رخ می‌دهد، شاید بتوانیم راهکاری در ایران بیابیم به این صورت که به طور مثال دولت مکان‌هایی برای استخراج بیت‌کوین ایجاد کند و با استفاده از صفحات خورشیدی، برق این مراکز را تامین نماید و به کسانی که قصد استفاده از بیت‌کوین‌ها را دارند قسمتی از این مکان را تحت قراردادهایی مانند عقد اجاره واگذار کرده و در ازای خدمتی که ارائه می‌دهند، از استخراج کنندگان اجاره‌بها دریافت کنند. در این صورت هم می‌شود به تمامی دستگاه‌ها و تعداد آن‌ها کنترل و نظارت داشت و هم از اقدامات ناخوشایندی مانند استفاده از برق مساجد برای کاهش هزینه‌های شخصی جهت استخراج یا ماینینگ جلوگیری نمود.

با مطالعاتی که تا کنون، انجام داده‌ام، راهکاری را برای کنترل ارزشهای دیجیتال ارائه می‌کنم: همانطور که تجار موظفند تمامی فعالیت‌های خود را در دفاتر مربوطه (مانند دفتر کل، دفتر روزنامه، دفتر کپی، دفتر دارایی) یادداشت کنند و هر سال مورد بازرینی نهادهای ناظر قرار دهند، به نظر می‌رسد که بتوان یک نهادی را زیر نظر بانک مرکزی، وزارت امور اقتصاد و دارایی و شورای عالی فضای مجازی تاسیس کرد و طی آن، به طور رسمی از طریق اطلاع‌رسانی عمومی، از دارندگان ارزشهای دیجیتال، درخواست نمود، که به این نهاد تازه تاسیس مراجعه کنند و اطلاعات کاربری حساب‌های خود که برای ارزشهای دیجیتال ایجاد کرده‌اند را در اختیار این نهاد قرار دهند. در این صورت، هرکس از این امر خودداری کرد، چنانچه مورد شناسایی واقع شود، متخلف محسوب می‌گردد و باید در قانون، جریمه‌ای برای این افراد در نظر گرفته شود. از محاسن این پیشنهاد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- اشتغال زایی:

با تاسیس یک نهاد جدید و به کارگیری جوانان، زمینه اشتغال برای آن‌ها ایجاد می‌شود.

۲- کنترل و نظارت بر دارندگان ارزشهای دیجیتال:

بدین وسیله می‌توان، کسانی که با اهداف سودا گرایانه، فرار مالیاتی و پولشویی به سراغ این فعالیت اقتصادی آمده‌اند را شناسایی کرد.

۳- به وسیله این روش پیشنهادی، مسئله توارث ارزشهای دیجیتال حل می‌شود:

دربحث وراثت این ارزشها، با مشکل جدی مواجه هستیم. چرا که این ارزشها ساز و کار ملی ندارند و در صورت فوت دارنده ارزش دیجیتال، مانند حساب‌های بانکی نمی‌توان عمل کرد. و کل دارایی این فرد از ارزش دیجیتال، با مرگ وی از بین می‌رود و به ورثه منتقل نشده و در زنجیره بلوکی بلا تکلیف باقی می‌ماند. اما با تاسیس این نهاد ناظر، با مرگ این افراد، می‌توان ارزش دیجیتال را دوباره به گردش انداخت و مانند سایر ماترک متوفی، ارزش دیجیتال وی را نیز به ورثه‌اش منتقل کرد.

البته ناگفته نماند که این نهاد تازه تاسیس، می‌بایست همچون بانک‌های رسمی کشور، امانتدار اموال و حساب‌های خصوصی افراد باشد.

همچنین برخی معایب ارزشهای دیجیتال، مانند پولشویی یا ایجاد حباب ارزی، مواردی هستند که با کنترل نهاد ناظر، می‌توان به اندازه قابل ملاحظه، با آنها مقابله کرد. با ایجاد یک نهاد ناظر می‌توان، معاملات صورت گرفته در فضای مجازی را ثبت و نگهداری کرد. ارزشهای دیجیتال در حساب کاربری دارندگان ذخیره شده اند و معاملات بیت کوینی تنها با انتقال این ارزشها از یک

کیف پول به کیف پول دیگر صورت می‌پذیرد. و یک سازمانی مانند ثبت اسناد، وجود ندارد که معاملات را ثبت کند، این کاری است که با تاسیس نهاد ناظر برارز دیجیتال در هر کشور میتوان به آن مبادرت ورزید.

و اما در نهایت، تمام مواردی که در قالب قواعد فقهی مطرح شده، از مسائلی هستند که قابل اغماض نبوده و حکومت اسلامی به علت جایگاه ویژه‌ای که دارد نمی‌تواند تصمیمات مأخوذه خود را بر بنیان سست و احتمالات استوار سازد. بدیهی است که تا به ثبات رسیدن مبحث ارزهای دیجیتال و آشکار شدن حقایق نهفته در آن، حکومت اسلامی به منظور حفاظت از جامعه اسلامی در برابر خطرات احتمالی، چنین پدیده‌ای را نپذیرد و مهری از حلیت بر آن ننهد.

منابع:

- قرآن کریم
- ابوبکر، محمد. «بررسی جامع فقهی بیت کوین، ارزهای دیجیتال و بلاک چین». مترجم محمد آذرنیوار، پایگاه اینترنتی arzdigital.com
- اخوان، پیمان. *ارزهای دیجیتال بیت کوین بلاک چین و مفاهیم پایه*. تهران: انتشارات آتی نگر، چاپ اول ۱۳۹۶
- باغبان، اسماعیل. «چالش‌های حقوقی فعالیت بیت‌کوین در ایران». دومین کنفرانس ملی پدافند سایبری، مراغه: دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه (۱۳۹۸).
- جمالزاده، ناصر و مجتبی باباخانی. «کاربرد قاعده حفظ نظام در اندیشه فقهی سیاسی امام خمینی»؛ دوفصلنامه دانش سیاسی (۱۳۹۶).
- جعفری ۱۳۹۷: جعفری، مجتبی و سمیرا افصحی. «بررسی چگونگی پیدایش بیت‌کوین و ایجاد ارز دیجیتالی ایران». سومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، حسابداری و حسابرسی پویا. تهران: دانشگاه صالحان (۱۳۹۷).
- خمینی، روح الله. *کتاب البیع*. الطبعة الخامسة، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۱۵ ق.
- سبحانی، حسن و حسین درودیان. «ارزیابی انتقادی در هستی‌شناسی پول. ارائه تفسیری بدیل». اقتصاد اسلامی (۱۳۹۴).
- صمدی لرگانی، محمود و امید شهیر. «بیت کوین در ایران و تحلیل آن از دیدگاه مالی، حقوقی و فقه اسلامی». همایش ملی پژوهش‌های حسابداری و مدیریت با رویکرد کسب و کارهای نوین. تنکابن. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تنکابن (۱۳۹۶).

- طباطبایی، سید محمد حسین. *المیزان فی تفسیر القرآن*. ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم، جامعه‌ی مدرسین حوزه‌ی علمیه‌ی قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، ۱۳۷۴ ش.
- عندلیب، حسین. «تشابهات و تمایزات فقه فردی و حکومتی». فصلنامه حیات طیبه ۹ (۱۳۹۶).
- قزل بیگلر، مسلم. «مشروعیت رمز ارزها از منظر فقه حکومتی و فردی». نهمین کنفرانس بین المللی اقتصاد، مدیریت و حسابداری با رویکرد ارزش آفرینی، شیراز: موسسه آموزشی مدیران خبره نارون (۱۳۹۸).
- کوچکی گل‌زانی، محمد و علی ابوالحسنی و محسن مطلبی. «بررسی تحولات ماهیت پول از دیدگاه فقهی و اقتصادی و چگونگی ورود اسکناس به چرخه اقتصاد». دومین کنفرانس ملی حسابداری-مدیریت اقتصاد با رویکرد اشتغال پایدار و نقش آن در رشد صنعت. ملایر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر (۱۳۹۷).
- کیوانلو شهرستانی، زهرا و سعید ذوالفقاری. «بیت کوین (ارز دیجیتال) و اقتصاد». چهارمین کنفرانس ملی دستاوردهای نوین در برق و کامپیوتر و صنایع. اسفراین: مجتمع آموزش عالی فنی و مهندسی اسفراین (۱۳۹۷).
- گرجی، ابوالقاسم. *مقالات حقوقی مالکیت در اسلام*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۲۰۱۴ ق.
- مشرق نیوز: افشای خبری درباره بیت کوین <https://www.mashreghnews.ir/news>.
- مصباح، محمد سعید و علی صادقی. «واکاوی ابعاد فقهی قاعده نفی سبیل». دومین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در مدیریت و حقوق. کازرون: دانشگاه آزاد اسلامی واحد کازرون. تهران: دانشگاه امام صادق (ع) (۱۳۹۷).
- مطهری، مرتضی. *کتاب مسئله ربا و بانک*. تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۱.
- میرزاخانی، رضا و حسینعلی سعدی. «بیت کوین و ماهیت مالی فقهی پول مجازی». دو فصلنامه جستارهای اقتصادی ۳۰ (۱۳۹۷).
- میرغفوری، سید حبیب الله و حسین صیادی تورانلو و نصرت دهقانی زاده، «بررسی سرمایه‌گذاری در ارزهای دیجیتالی در ایران، مورد مطالعه بیت کوین» سومین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در علوم انسانی، چالش‌ها و راه‌حل‌ها (۱۳۹۷).
- نوری، محمد مهدی و علیرضا نواب پور. «مقدمه‌ای بر تنظیم‌گری رمزینه ارزها در اقتصاد ایران». معاونت پژوهش‌های اقتصادی. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۷).
- یزدی، سید مصطفی محقق داماد. *قواعد فقه*. تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، چاپ دوازدهم، ۱۴۰۶ ق.